

ישראל, מלחמת ה־7 באוקטובר והסדר העולמי

בנימין מילר

אוניברסיטת חיפה

המאמר מנתח היבטים מרכזיים בקשרים בין המאבק על הסדר העולמי לבין היריבות האזורית במזרח התיכון. המלחמה שישראל מנהלת במזרח התיכון מאז ה־7 באוקטובר יצרה שני תהליכים של "איחוד חזיתות" – האחד גלובלי והשני אזורי. ברמה העולמית – מלחמת אוקראינה, משבר טאיוואן והמלחמה בעזה הם חלק מהסלמה בתחרות בין המעצמות הגדולות. התחרות היא בין ארצות הברית ובעלות בריתה לבין הציר הרוויזיוניסטי של רוסיה-איראן-סין-קוריאה הצפונית, המבקש לערער את ההגמוניה האמריקאית ואת הסדר העולמי הליברלי שהובילה ארצות הברית. יש לראות את סוגיית הסיוע האמריקאי שניתן לישראל מאז ה־7 באוקטובר 2023 בהקשר של המאבק העולמי בין מדינות המערב בהובלת ארצות הברית לבין הציר הרוויזיוניסטי האנטי־אמריקאי, אם כי הביקורת המערבית על התנהלות ישראל בעזה גברה בהדרגה עם הזמן (מבחינת ארצות הברית – לפחות עד כניסת טראמפ לבית הלבן). במישור האזורי איחוד החזיתות בא לידי ביטוי במספר עימותים אלימים שפרצו מייד לאחר מתקפת חמאס על ישראל ב־7 באוקטובר 2023. עימותים אלו הם חלק מאסטרטגיית "חזית ההתנגדות" בהובלת איראן, במטרה לקרוא תיגר על הדומיננטיות האמריקאית במזרח התיכון ולהחליש את שותפתה המרכזית של ארצות הברית – ישראל. בהקשר זה, מטרה מרכזית (גם אם לא היחידה) של מתקפת חמאס ב־7 באוקטובר הייתה לשבש את הסכם הנורמליזציה שמובילה ארצות הברית בין ערב הסעודית לישראל. ציר ההתנגדות בהובלת איראן מנצל מדינות כושלות במזרח התיכון. על רקע קריאת התיגר הפופוליסטית על הסדר הליברלי מציג הנשיא טראמפ גישה שניתן לכנותה "שלום לא ליברלי", קרי הימנעות ממלחמות וסיום מלחמות מבלי לקדם בהכרח ערכים ליברליים כמו זכויות אדם או הגדרה עצמית לאומית.

מילות מפתח: מלחמת ה־7 באוקטובר; ישראל; ארצות הברית; הסדר הליברלי העולמי; שלום לא ליברלי; המערב; איראן; ערב הסעודית; חמאס; הציר הרוויזיוניסטי; סין; רוסיה; מדינות כושלות; גלובלי; אזורי; פופוליזם.

מבוא

של מוסקבה לבוא לעזרת סוריה, מדינת החסות (client state) שלה, הוגבלה מאוד בשל המלחמה שהיא מנהלת באוקראינה. המלחמה הביאה לכך שמוסקבה התקשתה מאוד לסייע למדינת החסות שלה במהלך 2024, בניגוד לשנת 2015, כאשר מבצע ההפצצות ההרסני של רוסיה הציל את משטר אסד מקריסה עקב מהומות האביב הערבי. רוסיה לא הייתה מעורבת אז במלחמה גדולה כמו עכשיו, שמגבילה את יכולת ההתערבות הצבאית שלה במזרח התיכון. הצלת משטר אסד לפני עשר שנים, לצד איראן וחזבאללה, תרמה לשאיפתה של רוסיה להפוך למעצמה גדולה וכן לגיבוש הציר הפרו־איראני, שהצטרף לחמאס במלחמה בישראל לאחר המתקפה על הנגב המערבי ב־7 באוקטובר.

הנפילה הפתאומית של משטר אסד בדצמבר 2024 הייתה מכה קשה לציר ההתנגדות בהובלת איראן, שנבעה לפחות בחלקה מן המכות ההרסניות שהנחית צה"ל על מרכיבי הציר המרכזיים: חזבאללה – בפרט בספטמבר-אוקטובר 2024; ואיראן – במתקפה האווירית ב־26 באוקטובר 2024. שינוי המשטר בסוריה הוא גם מפלה קשה להשפעה הרוסית במזרח התיכון, שכן סוריה הייתה במשך עשרות שנים מדינת החסות העיקרית של מוסקבה באזור, בייחוד בימי שושלת אסד (1971–2024), ובשטחה היה בסיס ימי חיוני של מוסקבה. חרף החשיבות האסטרטגית של הבסיסים הצבאיים של רוסיה בסוריה לשאיפותיה של רוסיה להפוך למעצמה גדולה, יכולתה

קורבנות התוקפנות, לתת להן את הנשק הדרוש כדי להילחם ולבנות סביבן קואליציה דיפלומטית" (Rogin, 2023). חודשים אחדים לאחר מכן, זמן קצר לאחר המתקפה האיראנית ולאחר חודשים לא מעטים של עיכוב, אישר בית הנבחרים חבילת סיוע ענקית של 95 מיליארד דולר לשלוש המדינות המאווימות (Cowan et al., 2024).

במישור האזורי, איחוד החזיתות נגזר מציר ההתנגדות בהובלת איראן,¹ שניצלה את התרחבות תופעת המדינות הכושלות במזרח התיכון, ביניהן עיראק, לבנון, תימן וסוריה, על מנת לבסס את הציר שלה. בעידודה השתלטו מיליציות חמושות על חלקים ממדינות אלו, והן משמשות אותה לקידום מטרותיה האזוריות ובכלל זה למאבק נגד ישראל וארצות הברית. המדינות הכושלות השפיעו גם על עלייתו של הפופוליזם הלאומני במערב, בשל "יצוא" טרור ומהגרים למערב. פופוליסטים בעלי יוזמה ניצלו זאת בטענה שרק "מנהיגים חזקים" כמוהם יכולים להתמודד ביעילות עם אתגרים מסוג זה.

אי אפשר לנתק את הזיקות בין ההקשר האזורי והעולמי. לכן, על מנת להבין את האתגרים לישראל, וייתכן שגם את ההזדמנויות מאז ה-7 באוקטובר, עלינו לבחון את האיומים המרכזיים על הסדר העולמי הליברלי בעשור האחרון, ובכלל זה את הצעדים התוקפניים מצד סין ורוסיה; התרחבות תופעת המדינות הכושלות; והקטוב הגובר בקרב חברות מערביות ובעיקר בארצות הברית, הקשור לעליית הפופוליזם הלאומני.

הסדר העולמי הליברלי

אחרי מלחמת העולם השנייה הובילה ארצות הברית את כינונו של סדר עולמי ליברלי חדש, שמרכזו היה מדינות המערב וכלל את צפון אמריקה ומערב אירופה, וכן יפן. סדר עולמי זה התמקד בקידום דמוקרטיה וסחר חופשי, בבניית מוסדות בינלאומיים ובגיבוש הסדרים רב־צדדיים. עם זאת, ברמת המערכת הבינלאומית בעידן המלחמה הקרה ועולם דו־קוטבי התמקדה ארצות הברית בכוח הסובייטי ובאיום הנשקק ממנו, ולכן נקטה בדרך כלל אסטרטגיה ריאליסטית של מאזן כוחות. המשמעות הייתה הכלה ואיזון של ברית המועצות ומדינות החסות שלה דרך פריסת בסיסים במדינות זרות, הוצאות ביטחון גבוהות וכינון בריתות הגנה. בריתות בולטות היו הברית עם המדינות הליברליות באירופה (נאט"ו), הברית הדו־צדדית עם יפן וגם בריתות עם מדינות לא־ליברליות במזרח אסיה ובמזרח התיכון. על בסיס שיקולי המלחמה הקרה, ארצות הברית אף סייעה להפיל ממשלות שנבחרו באופן דמוקרטי באיראן ובאמריקה הלטינית (Miller, 2020).

התפתחויות אלה ממחישות את הקשר ההדוק בין המישור העולמי למישור האזורי. לאחר מתקפת ה-7 באוקטובר עמד המערב בהובלת ארצות הברית לצד ישראל ככלל, גם אם במהלך הזמן גברה הביקורת המערבית על ישראל בכל הנוגע לסוגיות הומניטריות ופוליטיות. בה בעת התייצב הציר האנטי־מערבי של סין-רוסיה-איראן-קוריאה הצפונית לצד מתנגדיה של ישראל, אם כי בדרכים שונות ובדרגות משתנות. מאמר זה מנתח היבטים מסוימים ביחסים בין המאבק על הסדר העולמי לבין היריבות האזורית במזרח התיכון.

זלנסקי אמר שהוא ממליץ כי מדינות בעלות ברית יתמכו בעם הישראלי.

דוגמה נוספת ליחסים כאלה התרחשה ב־14 באפריל 2024. באותו יום תקפו טילים וכטב"מים איראניים את ישראל באופן חסר תקדים בכמה מובנים. ראשית, המתקפה הייתה מסיבית; שנית, לראשונה תקפה איראן את ישראל ישירות משטחה (Vinograd, 2024); לבסוף, הייתה זו הפעם הראשונה שמתקפה על ישראל זכתה להגנה של קואליציה מערבית-ערבית (Melman, 2024). האירוע הדרמטי חידד את התכונה העיקרית של המלחמות במזרח התיכון בעידן שאחרי 7 באוקטובר: אחדות חזיתות בשני מישורים – עולמי ואזורי.

במישור העולמי, בדומה למלחמה באוקראינה ולאיום שמציבה סין על טאיוואן, גם המלחמות הנוכחיות במזרח התיכון ממחישות את המאבק בין המחנה הדמוקרטי בהובלת ארצות הברית לבין המחנה הרוויזיוניסטי והאנטי־אמריקאי שמובילות רוסיה וסין, אשר שואף להחליש את הסדר העולמי הליברלי. לכן זמן קצר אחרי 7 באוקטובר, במהלך נאום לאומה, ציין נשיא ארצות הברית ג'ו ביידן את הקשר בין הפלישה הרוסית לאוקראינה לבין פעילות ישראל בעזה, וקבע: "אנחנו בנקודת מפנה בהיסטוריה" (Kempe, 2023). נשיא אוקראינה וולודימיר זלנסקי גינה גם הוא את חמאס והשווה את הטקטיקות של הארגון לאלה של רוסיה. במהלך ביקור במטה נאט"ו בבריסל ציין זלנסקי כי הם "שואפים להחזיק מדינות חופשיות ודמוקרטיות כבנות ערובה, ולשלוט על אלה הרוצים חירות" (Lamothe et al., 2023). זלנסקי אמר גם שהוא ממליץ כי מדינות בעלות ברית יתמכו בעם הישראלי (Rosenzweig-Ziff, 2023). בעל טור במדור הדעות העולמי של הוושניגטון פוסט טען, זמן קצר לאחר מתקפת ה-7 באוקטובר, כי "תוכנית הפעולה האמריקאית עבור אוקראינה וישראל זהה ביסודה. עליה לתמוך במדינות השותפות שהן

הכושלות של ארצות הברית לאחר פיגועי 11 בספטמבר (עיראק, אפגניסטן) והתקוממויות האביב הערבי (סוריה, תימן ולוב): יותר ויותר מדינות הפכו למדינות כושלות. מדינה כושלת מתאפיינת בתפקוד לקוי של מוסדות המדינה בתחומים רבים, אך בעיקר בהיעדר מונופול מדינתי על השימוש באלימות בשטחה הריבוני.³ כשל כזה מזמין את עלייתם של שחקנים חמושים בשטחה של המדינה הכושלת. לא רק שחקנים כאלה אינם כפופים לרשויות המדינה, לעיתים קרובות הם גם נאמנים לגורמים זרים, ולכן עלולים לאפשר התערבות זרה בענייניה הפנימיים של המדינה הכושלת. מדינות חסרות זהות לאומית משותפת הן קרקע פורייה לעלייתם של שחקנים מסוג זה, שעלולים לטוות קשרים חוצי גבולות עם מדינות שכנות על רקע זהות עדתית דומה.

המקרה של עיראק הוא דוגמה למדינה כושלת, לחדירה ממדינה שכנה ולהקמת מיליציות חמושות הנאמנות למדינה השכנה: בשנת 2003 פלשה ארצות הברית לעיראק בעקבות פיגועי 11 בספטמבר. עיראק התאפיינה בפילוג עמוק בין רוב שיעי למיעוטים סוניים וכורדיים גדולים. הרוב השיעי סבל באופן קבוע מאפליה מצד המיעוט הסוני, ששלט במדינה במשך שנים רבות. ההתערבות האמריקאית הביאה להתמוטטות המדינה העיראקית, שהפכה למדינה כושלת (Petersen, 2024). בעקבות תהליך דמוקרטיזציה שהובילה ארצות הברית הפך הרוב השיעי לדומיננטי, הסונים התנגדו ופרצה מלחמת אזרחים סונית-שיעית. ההתפתחויות הניבו לאיראן שני יתרונות: הראשון – חולשתה של עיראק הביאה לשינוי במאזן הכוחות במפרץ לטובת איראן; השני – איראן קיבלה הזדמנות לנצל קשרי זהות חוצי גבולות בין הרוב השיעי האיראני לבין הרוב השיעי הדומיננטי החדש בעיראק. כך הצליחה איראן לחדור לפוליטיקה הפנימית העיראקית, ובחסות מלחמת האזרחים ובהמשך גם עליית דאע"ש – להקים מיליציות חמושות המורכבות מאזרחים עיראקים הנאמנים לאיראן ולא לממשלת עיראק.

השאלה היא באיזה מובן יצרו השינויים הללו אתגר הולך וגובר לסדר הליברלי. מכיוון שמדינות כושלות מועדות למלחמת אזרחים, להתערבויות זרות ולעלייתם של ארגוני טרור, הן נוטות לייצא מתוכן מהגרים וגורמי טרור. ההגירה למדינות המערב מגיעה ממקורות נוספים, אולם הגל הגדול של מהגרים מהמדינות הכושלות במזרח התיכון בלט במיוחד, בעיקר לאחר ההתערבות הכושלת של ארצות הברית בעיראק ב־2003 והכאוס של האביב הערבי. הסיבה לכך היא שההתערבות בעיראק ואירועי האביב הערבי עוררו תשומת לב רבה במערב, וכך גם גל המהגרים שהגיע בעקבותיהם. כזו למשל

עם קריסת ברית המועצות וקץ המלחמה הקרה הפכה ארצות הברית להגמונית בעולם חד־קוטבי, ושינתה את האסטרטגיה שלה בהתאם. היא ביקשה להרחיב את הסדר הליברלי הרבה מעבר למדינות המערב, והדמוקרטיה והשווקים החופשיים פרחו ברחבי העולם. השינויים הגלובליים אפשרו לווינגטון להתייחס ביתר רצינות להיבטים הפנימיים של שתי יריבותיה המרכזיות לשעבר, סין ורוסיה, במטרה לשלב את שתי המעצמות בסדר העולמי הליברלי. לפיכך, מדיניות ארצות הברית כלפי שתי היריבות לשעבר עברה מהתמקדות בלעדית בסוגיות של מאזן כוחות (חימוש ובריתות) ובקרת נשק לנושאים הקשורים לפוליטיקה פנימית ומדיניות כלכלית: דמוקרטיזציה, גלובליזציה ומעורבות כלכלית (Mandelbaum, 1997). במילים אחרות, ארצות הברית חתרה לטרנספורמציה ליברלית של המעצמות הגדולות. שינוי כזה, ובייחוד ההתמקדות בהיבטים הפנימיים של רוסיה וסין, צפוי היה להיטיב במידה לא מועטה עם תפיסת הסדר העולמי של ארצות הברית – ליברלי, קפיטליסטי, גלובלי ודמוקרטי. בעיני ארצות הברית סדר עולמי כזה הוא לא רק רווחי מבחינה כלכלית (הגברת הסחר החופשי) אלא גם מועיל לביטחונה הלאומי (בפרט לאור ההנחה הליברלית שדמוקרטיות אינן יוצאות למלחמה נגד דמוקרטיות אחרות, וכן שתלות כלכלית הדדית מפחיתה את ההסתברות למלחמות).² גם אם מאזן הכוחות ישתנה במועד כלשהו בעתיד, על פי האמונה הליברלית מדינות ליברליות אלו לא יהיו איום ביטחוני על ארצות הברית.

ואולם ציפיות אלו לא התממשו. לא רק שסין ורוסיה לא הפכו לדמוקרטיות, אלא כל אחת מהן יזמה צעדים התקפיים נגד שכנותיה. רוסיה, שסיפחה את חצי האי קרים כבר ב־2014, הסלימה את המתקפה שלה ופלשה לאוקראינה ב־2022. סין מאיימת על טאיוואן והשתלטה על חלקים נרחבים בים סין הדרומי, שיש לו חשיבות אסטרטגית וכלכלית עצומה. רוסיה וסין משתפות פעולה עם שתי מדינות אוטוריטריות אנטי־מערביות נוספות – איראן וקוריאה הצפונית. אחד הביטויים המרכזיים לכך הוא אספקת הנשק האדירה מצד איראן וקוריאה הצפונית לרוסיה במלחמתה עם אוקראינה (Rathbone et al., 2024). אומנם אין ביניהן ברית רשמית, אבל יש תיאום ואינטרסים משותפים נגד האויב המשותף: הסדר הליברלי בהובלת ארצות הברית.

האיום שמציבות המדינות הכושלות

האיום השני על הסדר הליברלי מתייחס לתופעה שהתרחבה בשני העשורים האחרונים, בייחוד במזרח התיכון רבתי ובעיקר בעקבות ההתערבויות הצבאיות

סיבות נוספות לחשיבותה כוללות את המודרניזציה הכלכלית המתרחשת בממלכה תחת מנהיגה בפועל, יורש העצר מוחמד בן סלמאן, ואת העובדה ששוכנים בה שני המקומות הקדושים ביותר לאסלאם. בניגוד ללא מעט מדינות ערביות שהשלכות האביב הערבי ערערו את יציבותן, ערב הסעודית מציגה יציבות פוליטית המחזקת את מנהיגותה במזרח התיכון.

באופן כללי יותר, המאבק על ערב הסעודית הוא חלק מהמאבק העולמי בין המחנות על מדינות הדרום הגלובלי. מונח זה מתייחס לקבוצה גדולה מאוד של מדינות שאינן משתייכות רשמית לאף אחד מן המחנות העולמיים המתחרים.⁴ זאת ועוד, הדרום הגלובלי הוא אומנם קבוצה אמורפית למדי, אך מדינות המפרץ הפרסי העשירות בנפט הן בין החברות הבולטות בו. המשאבים הפיננסיים, היציבות הפנימית והמודרניזציה הכלכלית שלהן הופכים אותן לאטרקטיביות להשקעות ולמסחר, וכך עולה גם כוחן הפוליטי.

במאבק המתגבר על הדרום הגלובלי הפך המזרח התיכון לזירה מרכזית. בתחילת 2023 נראה היה שהמחנה האנטי-אמריקאי צובר מספר הישגים במזרח התיכון. הראשון שבהם היה הפיכתה של איראן לספקית נשק מרכזית של רוסיה, כאשר זו הסתבכה במלחמתה עם אוקראינה (Smagin, 2024). התקרבות כזו עמדה בניגוד לציפיות הישראליות, שלפיהן לאחר שילוב הכוחות ביניהן להצלת אסד במהלך האביב הערבי תתחלנה שתי התומכות הראשיות במשטר אסד להתחרות זו בזו מי מהן תהיה הכוח הדומיננטי בסוריה. התמוטטות משטר אסד לאחרונה עשויה לאתגר את עתיד הקשרים בין רוסיה לאיראן, אבל עד אז נראה היה שיחסייהן איתנים למדי. ההתקרבות הרוסית-איראנית הצטרפה לשיתוף הפעולה הגובר בין סין לאיראן, שהחל בתחום הכלכלי והתרחב לתחום האסטרטגי: היחסים הדיפלומטיים בין שתי המדינות שודרגו לשותפות אסטרטגית ב-2016, ולהסכם שיתוף פעולה ל-25 שנים ב-2021 (Saleh & Yazdanshenas, 2023).

בשנת 2023 סיפקה סין הישג נוסף, ולו סמלי, למחנה האנטי-אמריקאי במזרח התיכון, לאחר שתיווכה בהצלחה בשיקום היחסים הדיפלומטיים בין שתי יריבות מוסלמיות מסורתיות במזרח התיכון: איראן – מנהיגת המחנה השיעי, וערב הסעודית – מנהיגת המחנה הסוני. מבחינת ארצות הברית וישראל ההשלכות עלולות היו להיות חמורות למדי: ארצות הברית עלולה הייתה להפסיד בתחרות בין המעצמות הגדולות ליריבתה המרכזית סין, שיכולה להחליף אותה כ"מתווכת הוגנת" ראשית במזרח התיכון – תפקיד שבאופן מסורתי נתון בידי ארצות הברית (Pierson, 2023). סין גם אירחה לאחרונה שיחות

הייתה החלטתה של קנצלרית גרמניה דאז אנגלה מרקל להכניס לגרמניה כמיליון פליטים, רובם מכמה מהמדינות הכושלות של המזרח התיכון. זרם המהגרים היה אחראי לחלק מהגורמים המרכזיים להופעתו של האתגר השלישי לסדר הליברלי: עליית הפופוליזם הלאומני הלא-ליברלי במדינות מערביות שהן ליבת הסדר הליברלי, שבולטת ביותר בארצות הברית בעקבות עליית טראמפ, תחילה בבחירות 2016 אבל ביתר שאת בעקבות תוצאות הבחירות ב-2024 וכניסתו לבית הלבן ב-2025. עליית הפופוליזם גם מגבירה את הקיטוב בחברה האמריקאית, וכך מחלישה במידה רבה מאוד את יכולתה להוביל את הסדר הליברלי.

התקרבותה של איראן לסין ולרוסיה: הציר האנטי-אמריקאי במזרח התיכון

גם אם מתקפת חמאס בנגב המערבי לא הייתה מתואמת עם אנשי המחנה האנטי-אמריקאי וגם אם העיתוי המדויק שלה הוסתר מאיראן, התומכת המרכזית של חמאס, אין ספק שהמחנה האנטי-אמריקאי השיג בתחילה יתרונות רבים מהמתקפה. אלו באו לידי ביטוי סמוך למתקפה, לפני המכות הקשות האחרונות שספגו לבנון, סוריה ואף איראן עצמה, בפרט מאז ספטמבר 2024, ובכלל זה נפילת משטר אסד בדצמבר 2024. ההישגים ההתחלתיים של הציר האנטי-אמריקאי כללו בין היתר את הסטת תשומת הלב העולמית מהמהלכים האגרסיביים של רוסיה וסין באוקראינה ובטאיוואן, ואת הסטת תשומת הלב, לפחות לזמן מה, מתוכניות הגרעין של קוריאה הצפונית ואיראן.

בדומה לתחרות האמריקאית-סובייטית בשנות ה-70 של המאה הקודמת על הזיקה הבינלאומית של מצרים, גם ערב הסעודית הפכה ל"פרס הגדול" במאבק בין מחנה המערב לגוש האנטי-אמריקאי.

הישג גדול נוסף למחנה הרוויזיוניסטי בעידן שאחרי 7 באוקטובר היה השעיית הנורמליזציה הסעודית-ישראלית (לפחות עד כה), שנראתה קרובה מאוד להתממשות ערב המלחמה בעזה. הנורמליזציה נועדה לשלב את ערב הסעודית במחנה הפרו-אמריקאי ולהיות תגובה למאמצי סין, רוסיה ואיראן להתקרב לסעודים (Anderson et al., 2024). בדומה לתחרות האמריקאית-סובייטית בשנות ה-70 של המאה הקודמת על הזיקה הבינלאומית של מצרים, גם ערב הסעודית הפכה ל"פרס הגדול" במאבק בין מחנה המערב לגוש האנטי-אמריקאי. מעבר למשאבי הנפט העצומים של ערב הסעודית,

של הידוק היחסים הביטחוניים בין ארצות הברית וערב הסעודית, ונועדה לשלב אותה במחנה הפרו־אמריקאי. מהלך כזה היה בגדר הישג גדול למחנה הסטטוס קוו או הפרו־מערבי במזרח התיכון, מול ציר ההתנגדות הרוויזיוניסטי והאנטי־אמריקאי שמובילה איראן.

ציר ההתנגדות חלש מאוד כיום. הוא מורכב ממיליציות חמושות שמאומנות, מצוידות וממומנות על ידי איראן. חברי הציר מפעילים אלימות נגד ישראל, בייחוד מאז מתקפת חמאס ב־7 באוקטובר, ומפנים מדי פעם את האלימות גם נגד הנוכחות הצבאית האמריקאית במזרח התיכון, בעיקר בעיראק. המטרה העליונה של הציר היא להפוך את איראן ושלוחיה לשחקנית הדומיננטית במזרח התיכון, ברוח המהפכה האסלאמית של סוף שנות ה־70. הציר נשען על הזהות השיעית המשותפת של חבריו, אם כי מדובר בגרסאות שונות של העדה השיעית, הכוללות בעיקר קבוצות שיעיות בלבנון, בעיראק, בסוריה ובתימן. גורם נוסף בציר האנטי־מערבי הוא התפיסה ש"האויב של האויב שלי הוא ידידי". מתוך אידיאולוגיה של התנגדות למדינת ישראל הצטרפו לציר השיעי ארגונים סוניים קיצוניים, בעיקר חמאס והג'האד האסלאמי.

ההסכם הסעודי-אמריקאי אמור היה לכלול ערבויות ביטחוניות אמריקאיות, אולי אף ברית ביטחונית עם הסעודים, וכן אספקת נשק מתקדם וסיוע בבניית כור גרעיני אזרחי. ארצות הברית הייתה מוכנה להציע הטבות מרחיקות לכת לסעודים כדי שימשיכו להיות חלק מהמחנה בהובלתה ולא יצטרפו למחנה הסיני-רוסי, וכדי שהסעודים ינרמלו את יחסיהם עם ישראל. התנאי הסעודי היה שישאל תסכים לווייתורים בסוגיה הפלסטינית (England, 2024), אם כי נראה שבן סלמאן, המנהיג בפועל של ערב הסעודית, הסתפק לפני ה־7 באוקטובר בווייתורים מוגבלים בלבד, עד כדי כך שאפילו ממשלת הימין הקיצוני בישראל עשויה הייתה לקבל אותם באותה עת.

מתקפת חמאס ב־7 באוקטובר ערערה את הכול. אף שחמאס ביצע מתקפה כזאת בשל מספר סיבות (שחרור אסירים פלסטינים מבתי כלא ישראליים, סוגיית ירושלים ובעיקר השליטה בהר הבית, מדיניות הקשוחה של ממשלת הימין הקיצוני הישראלי בגדה המערבית), העיתוי של המתקפה הברברית נועד, לפחות בחלקו, למנוע נורמליזציה סעודית-ישראלית. המטרה הייתה לסכל את ההישג הישראלי הגדול של השגת לגיטימציה בעיני המדינה הערבית והמוסלמית המובילה, שיכלה להבטיח את ההשתלבות הישראלית במזרח התיכון ואת חיזוק מעמדה של ארצות הברית באזור. במילים אחרות, מתקפת חמאס שירתה למעשה את המטרה

פיוס בין שני הארגונים הפלסטיניים היריבים פתח וחמאס, שעשויות להגביר את השפעתה באזור לפחות בתחום העוצמה הרכה, כשחקנית הפועלת להשכנת שלום בין יריבות. זאת לכאורה בניגוד לארצות הברית, שעומדת בתקיפות מאחורי צד אחד – ישראל, כולל אספקת חימוש עברה, ולא ממש הצליחה עד כה במאמצים הדיפלומטיים להשכין שלום בין המדינות היריבות. גם אם ארצות הברית תישאר המתווכת הראשית באזור, ניתן לראות במהלכים האלה של סין הישגים, אם כי צנועים יחסית, של פנים חדשות בדיפלומטיה של המזרח התיכון. מנקודת המבט הישראלית, מה שנראה כהתקרבות בין יריבתה הגדולה לבין הסעודים היה מדאיג למדי ויכול היה ליצור חזית מוסלמית מאוחדת חדשה נגד ישראל, או לכל הפחות לצמצם את הסיכוי לנורמליזציה סעודית-ישראלית, שהייתה המטרה העיקרית של הדיפלומטיה הישראלית באזור.⁵

התגובה האמריקאית להישגי יריבותיה ב־2023 הייתה האצה ניכרת של הרעיון הקודם בדבר נורמליזציה ישראלית-סעודית. הנורמליזציה אמורה הייתה להסתמך על הניסיון של הסכמי אברהם משנת 2020 בין ישראל לאיחוד האמירויות, בחריין ומרוקו, אולם בשל מרכזיותה של ערב הסעודית בעולם הערבי והמוסלמי, רק נורמליזציה סעודית-ישראלית יכולה לאותת על השתלבות מלאה של ישראל במזרח התיכון ובעולם המוסלמי כולו, ולבסס את היווצרותו של גוש המדינות הפרגמטיות התומכות בסטטוס קוו הטריטוריאלי במזרח התיכון ובמודרניזציה כלכלית, שמורכב ממדינות המפרץ, מצרים, ירדן, מרוקו וישראל. גוש כזה עשוי לאזן את ציר ההתנגדות הרוויזיוניסטי בהובלת איראן; ציר זה כולל את שלוחיה החמושים בארבע מדינות ערביות כושלות: לבנון, סוריה, עיראק ותימן. בעקבות המהלומות האחרונות שספג הציר בלבנון, בסוריה ובאיראן השתנה מאזן הכוחות האזורי, וגוש מדינות הסטטוס קוו/מודרניזציה עשוי להפוך לכוח המוביל באזור, עם סיכוי להשפיע גם על התייצבות של חלק מהמדינות הכושלות כמו סוריה ולבנון, למרות שזו משימה תובענית ביותר עם סיכויי הצלחה נמוכים למדי. עם זאת, מחנה האחים המוסלמים, הכולל את טורקיה, קטר ורבים מארגוני המורדים המנצחים בסוריה, התחזק גם הוא בעקבות תבוסת משטר הבעת' בסוריה. בסופו של דבר, טורקיה הייתה נותנת החסות והמגינה של רבים מהמורדים, וניצחון המורדים שיפר גם את מעמדה האזורי של טורקיה על חשבון המחנה האיראני ורוסיה.

מתקרבים לסעודים

התוכנית לנורמליזציה ישראלית-סעודית, שהחלה זמן רב לפני המהפך האחרון בסוריה, נהגתה בהקשר הרחב

ישראל. ואכן, זמן רב לאחר שהוסכם על הפסקת האש בין ישראל לחזבאללה עוד המשיכו החות'ים לירות טילים לעבר ישראל. ישראל מצידה הגיבה בהפצצת מטרות באזורי השליטה של החות'ים בתימן. נוסף על כך, בפסגת ה-BRICS באוקטובר 2024 (בהנהגת סין ורוסיה, לצד הודו, ברזיל ודרום אפריקה) שאירח פוטין אומצו החלטות אנטי-ישראליות.

מנגד, המחנה המערבי בהובלת ארצות הברית הזדעזע מהאכזריות של חמאס והביע תמיכה בזכותה של ישראל להגן על עצמה, אם כי בהמשך הוא התנה זאת במהלכים הומניטריים כמו צמצום מקרים של הרג אזרחים ומתן סיוע לאוכלוסייה (מבחינת ארצות הברית עצמה זה מתייחס לתקופה עד עליית טראמפ לשלטון). מנהיג העולם החופשי התייצב מאחורי ישראל מייד לאחר מתקפת ה-7 באוקטובר בכל היבט הקשור ישירות להתנהלות המלחמה: אספקה מסיבית של נשק ותחמושת ושיגור נשאות מטוסים, צוללת גרעינית וכוח לוחם ימי למזרח התיכון במטרה להרתיע את האיראנים מהתערבות, ואת חזבאללה מהסלמת התוקפנות בצפון ישראל (Scharf, 2023). ארצות הברית גם הטילה וטו לפחות שלוש פעמים, כדי למנוע החלטות אנטי-ישראליות במועצת הביטחון של האו"ם. עם זאת, מטרה בלתי מוצהרת של ארצות הברית הייתה לאלץ את ישראל להימנע מפתחת חזית נוספת נגד חזבאללה. בה בעת, ארצות הברית ובעלות בריתה לקחו חלק פעיל בהגנה האווירית של ישראל, בעיקר בזמן שתי מתקפות הטילים האיראניות באפריל ובאוקטובר 2024, וכן בהגנה ממתקפות הטילים של החות'ים.

כמה פרשנים מהימין הישראלי והאמריקאי מתחו ביקורת על עיכובים מצד ממשל בידן באספקת חלק מהחיומים הנדרשים למאמץ המלחמתי הישראלי בעזה,⁶ אולם התמיכה האמריקאית בישראל מאז 7 באוקטובר הייתה בסך הכול עקבית וחסרת תקדים. אספקת הנשק הרציפה נמשכה יותר משנה ועלתה בהיקפה ובמשכה על הרכבת האווירית החיונית במלחמת יום הכיפורים ב-1973. נוסף על כך, ביקורו של הנשיא בידן בישראל בתחילת המלחמה ונאומו המעודד לעם בישראל עוד בשלב ההלם הראשוני ממתקפת חמאס האכזרית היו מהלך דיפלומטי ייחודי (Neuman, 2023).

כיצד ניתן להסביר את רמת התמיכה הגבוהה של בידן בישראל?

התמיכה האמריקאית בישראל הגיעה לשיא בעת מתקפות הטילים האיראניות על ישראל ב-14 באפריל וב-1 באוקטובר 2024. קואליציה של ארצות הברית עם בעלות בריתה בריטניה, צרפת וירדן לקחה חלק

המרכזית של המחנה האנטי-אמריקאי העולמי – החלשת ההגמוניה האמריקאית. פרוטוקולים מפגישות חשאיות של חמאס, שנחפסו על ידי הצבא הישראלי והגיעו לידי הניו יורק טיימס, מספקים תיעוד מפורט של תכנון מתקפת ה-7 באוקטובר. התיעוד מלמד כי ההחלטה לתקוף הושפעה גם מרצונו של חמאס לשבש את המאמצים לנרמל את היחסים בין ישראל וערב הסעודית (Bergman et al., 2024).

בתחילת ינואר 2025 גברה בישראל הדאגה שמא הקרמלין יספק לאיראן את הטכנולוגיה המאפשרת להפוך את האורניום המועשר שלה לראש נפץ גרעיני.

המדיניות האנטי-ישראלית של סין ורוסיה

בעקבות המלחמה בעזה, החלוקה העולמית לשני מחנות – הליברליזמוקרטי בהנהגת ארצות הברית מול המחנה האוטוריטרי האנטי-אמריקאי – עיצבה במידה ניכרת את עמדותיהן של מדינות שונות כלפי ישראל ומלחמתה בעזה. המחנה האנטי-אמריקאי, כולל סין ורוסיה, הביע עמדות ביקורתיות כלפי ישראל והתקיפה בעזה, אך נמנע מביקורת על חמאס ואף נמנע מלכנותו "ארגון טרור" (Myers & Frenkel, 2023). הביקורת על ישראל באה לידי ביטוי גם בדיוני מועצת הביטחון של האו"ם ובהצבעות השונות שערכה בעניין המלחמה. חברי המחנה אף ניהלו קמפיין אנטי-ישראלי רחב היקף ברשתות החברתיות, כולל ביטויים אנטישמיים (Benjakob, 2024). רוסיה בלטה במדיניות פרו-חמאסית כשאיירחה משלחות של חמאס זמן קצר לאחר טבח ה-7 באוקטובר. יתרה מכך, בעקבות ההסלמה בין ישראל לאיראן באמצע אפריל 2024 נראה היה שרוסיה מתכננת להאיץ את אספקת המטוסים המתקדמים מסוג Sukhoi-35 לאיראן, ואולי גם את מערכות ההגנה האווירית המתקדמות S-400 (אספקת ה-SU-35 עדיין לא התממשה) (Warrick, 2024). זאת ועוד, בתחילת ינואר 2025 גברה בישראל הדאגה שמא הקרמלין יספק לאיראן את הטכנולוגיה המאפשרת להפוך את האורניום המועשר שלה לראש נפץ גרעיני. שתי המדינות אף חתמו על הסכם שיתוף פעולה אסטרטגי בינואר, ימים ספורים לפני השבעתו של טראמפ (Caspit, 2025). במסגרת ההסכם אמורה רוסיה להעניק לאיראן סיוע בהקמת תחנות כוח גרעיניות חדשות.

רוסיה גם סיפקה לחות'ים מידע ממוקד שסייע למתקפותיהם על הספנות העולמיות (Faucon & Grove, 2024). החות'ים חברים בציר ההתנגדות בהובלת איראן ומטרתם המוצהרת הייתה סיוע לחמאס במלחמה נגד

נתניהו בולטת מאוד בהקשר זה, משום שלמלחמה בעזה "היה מחיר גבוה במיוחד מבחינת דעת הקהל האמריקאית והבינלאומית" (Wong, 2024). מה ההסבר לתמיכה המתמשכת הזו למרות המחיר הגבוה? "בכירים בארצות הברית מצדיקים לא פעם את הבחירות שלהם באמירה שהם לא יכולים להרחיק שותפות שהממשל זקוק להן ככוח נגדי לרוסיה, לאיראן, לקוריאה הצפונית ובעיקר לסין" (Wong, 2024).

טבעת האש האיראנית

גם את הסיוע המערבי-ערבי לישראל נגד המתקפות האיראניות ניתן להסביר באמצעות המאבק על הסדר העולמי. הדבר מפנה את תשומת ליבנו לאתגר השני של הסדר העולמי: התרחבותה של תופעת המדינות הכושלות במזרח התיכון והניצול שלהן על ידי איראן. הצלחתה של מדינות זו נמשכה עד ההישגים הצבאיים הגדולים שרשמה ישראל מול איראן וחזבאללה בשלהי 2024, שגם הכשירו את הקרקע (לצד הסתבכות רוסיה במלחמת אוקראינה) להפלת משטר אסד בסוריה, לאחר שנים רבות שבהן שימשה סוריה גשר יבשתי להעברת נשק מאיראן לשלוחים הראשיים שלה – חזבאללה בלבנון. ובכל זאת מן הראוי לדון בהיגיון שמאחורי הקמת ציר ההתנגדות האיראני.

למרות שרוב חברי המיליציות הללו הם אזרחי המדינה המקומית, ובכל מקרה אינם אזרחים איראנים, הם נאמנים לאיראן ולא לממשלות המקומיות.

איראן ניצלה שני מאפיינים מרכזיים בקרב ארבע מדינות כושלות במזרח התיכון – לבנון, עיראק, סוריה ותימן: חולשה מדינית וקיומן של קבוצות שיעיות (או בעלות זיקה שיעית) גדולות למדי במדינות שלא הצליחו ליצור הלימה גבוהה בין הזהות הלאומית של אזרחיהן לבין גבולות שטחן הריבוני. במילים אחרות, במדינות כושלות אלו נאמנותם של אזרחים רבים היא קודם כול לקבוצה העדתית או האתנית שלהם, ולא למדינת הלאום ככלל (Miller, 2007).

השילוב של מדינות חלשות וקבוצות שיעיות גדולות אפשר לאיראן להקים או לפרוס מיליציות שיעיות חמושות בארבע המדינות. למרות שרוב חברי המיליציות הללו הם אזרחי המדינה המקומית, ובכל מקרה אינם אזרחים איראנים, הם נאמנים לאיראן ולא לממשלות המקומיות. כך נוצר ציר ההתנגדות: אין מדובר בברית קלאסית בין מדינות אלא במדינה שגייסה מיליציות חמושות בתוך מדינות זרות, על בסיס זהות משותפת עימה (בהגדרתה

פעיל בהפלת הטילים והכטב"מים האיראניים. ארצות הברית גם הפעילה לחץ על ערב הסעודית ועל איחוד האמירויות לספק לישראל מידע מודיעיני על המתקפה (Winer, 2024). כך נוצרה בזמן מלחמה קואליציה מערבית-ערבית פעילה של מדינות סטטוס קוו – אירוע חסר תקדים ביחסי ישראל ומדינות ערב.

הסבר אחד מתייחס לתפיסת עולמו של הנשיא: הנשיא לשעבר ביידן מגדיר את עצמו "ציוני". הסבר נוסף הוא הפוליטיקה הפנימית: בהנחה שרוב הציבור האמריקאי הוא פרו-ישראלי (לפחות נכון לתחילת המלחמה, גם אם התמיכה הציבורית, בעיקר בקרב צעירים דמוקרטים, הלכה ונחלשה ככל שהמלחמה נמשכה, מספר הנפגעים האזרחים עלה והמשבר ההומניטרי בעזה החריף) (Silver et al., 2024). גם למערכת המפלגתית היה תפקיד, בגלל אופייה הדור מפלגתי בארצות הברית. מכיוון שהמפלגה הרפובליקנית והעומד בראשה טראמפ הציגו עצמם כפרו-ישראלים באופן מוחלט, ביידן לא יכול היה להיות ביקורתי מדי כלפי ישראל כדי לא לאבד קולות. מנגד, המפלגה הדמוקרטית הפסידה קולות בבחירות 2024 מקרב השמאל הרדיקלי ובקרב הערבים-מוסלמים האמריקאים, בפרט במדינה כמו מישיגן, שבה יש מספר גבוה יחסית של מצביעים מוסלמים.

הסבר חלופי מתייחס למאבק על הסדר העולמי. בעיני ממשל ביידן, המלחמה בעזה מצטרפת למלחמה באוקראינה ולאיום הסיני לפלוש לטאיוואן. שלושת האיומים הללו הם "מלחמות סף" (frontier wars) בין שני מחנות עולמיים הנאבקים על אופיו של הסדר העולמי. בתוך המלחמה הכלל-עולמית הזו חל תהליך של איחוד חזיתות. בחזית המזרח התיכון, הציר הסיני-רוסי-איראני מושקע כולו בהחלשת ישראל ומעמדה של ארצות הברית באזור. לכן, בדומה לתמיכה באוקראינה מול הפלישה הרוסית לשטחה ולהרתעת סין מפני פלישה לטאיוואן, ממשל ביידן היה חייב לתמוך בישראל. בהתאם לכך, חבילת סיוע החוץ שאושרה ב-2024 כללה את שלוש החזיתות. לסיכום, שני המחנות העולמיים רואים במלחמה בעזה – וגם בחזיתות האחרות במזרח התיכון אחרי 7 באוקטובר – חלק מהמאבק על הסדר העולמי ולא מקרה אזורי ייחודי.⁷

הגישה הגלובליסטית של הממשל האמריקאי, קרי ראיית הסכסוכים האזוריים השונים כחלק מהמאבק העולמי נגד הציר האוטוריטרי, באה לידי ביטוי באופן דרמטי בתמיכה המתמשכת במנהיגי מדינות בעלות ברית אף שאלו "כשלו בתפקידם או דחו הצעות מדיניות ומאמצים דיפלומטיים של האמריקאים". מספר מנהיגים מתאימים לקטגוריה זו, אך התמיכה בראש הממשלה

את האירופאים, שביטחונם מאוים מהתוקפנות של רוסיה באוקראינה" (Erlanger, 2024).

הפופוליזם והבדלנות של "אמריקה תחילה"

כאמור, יש קשר הדוק בין שני תחומי היצוא המובילים של המדינות הכושלות – הגירה וטרור – לבין עליית הפופוליזם הלאומני בשנים האחרונות.⁸ הפופוליזם הגובר העמיק את השפעתם בחברות מערביות והעצים את הקיטוב. האתגר השלישי לסדר העולמי הליברלי הוא הקיטוב, ובפרט עליית הפופוליזם הלאומני. הפופוליסטים תומכים בהחלשת הבלמים והאיזונים בדמוקרטיות ליברליות, קרי בהחלשת מערכת המשפט, הפקידות המקצועית, אמצעי התקשורת של הזרם המרכזי, האקדמיה ועוד (כל אלה נתפסים כ"דיף סטייט" בעיני הפופוליסטים). הפופוליסטים טוענים שרק תוצאות הבחירות משקפות את "רצון העם" האמיתי, ואילו אנשי האליטות הליברליות הם גלובליסטים וקוסמופוליטים שאכפת להם מכל העולם, אבל לא מהעם שלהם (Müller, 2017).

הגירה המונית מהמדינות הכושלות (בעיקר מהמזרח התיכון רבתי), כמו גם יצוא הטרור, הגבירו את ההזדהות העממית עם הפופוליסטים במדינות המערב. ההגירה יצרה גל של התנגדות בחברות מערביות, שנעוץ בפחד מפני האיום על אופייה של הזהות השלטת – נוצרית לבנה – ועל התכונות התרבותיות המסורתיות של אירופה וארצות הברית. רבים מהפופוליסטים מאמינים במה שמכונה "תאוריית ההחלפה", כלומר האליטות הליברליות מעודדות הגירת אנשים שאינם לבנים, מתוך אמונה שהמהגרים יתמכו בהן פוליטית (Charlton, 2019). בדרך זו האליטות מונעות מהעם ה"אותנטי" את השלטון הראוי במדינה. פופוליסטים משתמשים למטרותיהם הפוליטיות גם בפחד המתפשט מפני הטרור שמייצאות המדינות הכושלות. הפופוליסטים טוענים שרק "מנהיגים חזקים" משורותיהם (כאלה שאינם מוגבלים על ידי הבלמים והאיזונים הליברליים) מסוגלים להתגבר על האיום הזה, כמו גם על אתגר ההגירה.

בכל הנוגע למזרח התיכון ובעיקר לישראל, האתגר המרכזי שמציבים הפופוליסטים הוא הנטייה לבדלנות, בעיקר גישת "אמריקה תחילה" של הנשיא האמריקאי דונלד טראמפ. הגישה הטראמפיסטית היא, לפחות במידה מסוימת, המשך לבדלנות האמריקאית שקדמה למלחמת העולם השנייה (שגם הסיסמה שלה הייתה "אמריקה תחילה"). לפי גישה זו ארצות הברית צריכה קודם כל לדאוג לענייניה בהגדרתם המצומצמת, ובוודאי להימנע מהתערבות במדינות אחרות מעבר לשני האוקיינוסים העצומים, המספקים לה הגנה

(הרחבה) ואספקת סיוע חומרי (מימון, הכשרה ואספקת נשק). הגורם החזק ביותר בציר מבחינה צבאית ומדינית היה עד לאחרונה חזבאללה בלבנון, ולצידו גם החות'ים בתימן והמיליציות השיעיות בעיראק ובסוריה (עד הדחת אסד לאחרונה). לבד מהקבוצות השיעיות הללו הצטרפו לציר גם ארגונים פלסטיניים סוניים רדיקליים ובראשם חמאס, על רקע העוינות המשותפת לישראל.

התפשטות הציר האיראני ברחבי המזרח התיכון הביאה לכך שהמלחמה התרחבה אחרי 7 באוקטובר הרבה מעבר לעזה, והפכה למלחמה אזורית. עד ההתפתחויות הצבאיות האחרונות הצליחה איראן ליצור סביב ישראל "טבעת אש", כפי שכינה זאת המנהיג הצבאי האיראני לשעבר קאסם סולימאני, שהיה מפקד כוח קודס, הכוח האחראי לפעילות משמרות המהפכה האסלאמית מחוץ לגבולות איראן. כך, יממה לאחר מתקפת חמאס פתח חזבאללה מדרום לבנון במלחמה נגד צפון ישראל; החות'ים החלו לתקוף את התעבורה הימית לישראל בים האדום ולשגר רקטות וכטב"מים לדרום ישראל; ומיליציות בעיראק ובסוריה תקפו כוחות אמריקאיים באזור אך גם מטרות ישראליות, כמו ירי מסוריה לעבר מטרות ברמת הגולן שבשליטת ישראל. איראן עודדה גם הפרות סדר בגדה המערבית (Porat, 2024).

איראן עצמה עברה מתמיכה בשלוחים שלה למתקפה ישירה על ישראל, כאשר ב־14 באפריל 2024 שיגרה לראשונה אי פעם מתקפת טילים לעבר ישראל, לאחר החיסול הממוקד בדמשק של קצינים בכירים במשמרות המהפכה האיראניים. החיסול יוחס לישראל לפי מקורות זרים, שאף טענו כי זו אינה התקרית הראשונה מסוגה. ב־1 באוקטובר 2024 שיגרו האיראנים מתקפת טילים שנייה על ישראל – יותר מ־180 טילים בליסטיים שגרמו נזק מסוים, אך ההגנה האווירית הישראלית הצליחה ליירט את רובם. מעצמות המערב בראשות ארצות הברית וכן בריטניה וצרפת סייעו לישראל בהגנה האווירית. מלבד התמיכה בזכותה של ישראל להגנה עצמית והאינטרס שלהן במניעת הסלמה שתסבך אותן במלחמה גדולה במזרח התיכון, מעצמות המערב החלו לראות באיראן מדינה החברה בציר האנטי־מערבי (סין-רוסיה-איראן-קוריאה הצפונית) בייחוד לאחרונה, מאז שהפכה לספקית נשק מרכזית של רוסיה במלחמתה באוקראינה. אין מחלוקת שמלחמת רוסיה-אוקראינה נתפסת במערב הליברלי כמתקפה גדולה על הסדר העולמי הליברלי. לפיכך איראן נתפסת בשנים האחרונות בצורה מפורשת יותר כמי שמציבה איום על הסדר הליברלי. כפי שצוין לאחרונה במאמר פרשנות בניו יורק טיימס: "שיתוף הפעולה הגלוי של איראן עם סין ובפרט עם רוסיה מטריד

התנתקות אמריקאית מהווה סכנה גדולה לביטחון ישראל. המלחמה בעקבות מתקפת ה-7 באוקטובר מלמדת היטב עד כמה ישראל תלויה בסיוע ביטחוני אמריקאי: אספקת מערכות נשק מתוחכמות, כמויות גדולות של אמצעי לחימה, סיוע כספי נרחב, ובזירה הדיפלומטית – וטו אמריקאי במועצת הביטחון של האו"ם לבלית החלטות אנטי-ישראליות. אין תחליף לסיוע ולתמיכה של ארצות הברית. לאירופאים אין מוטיבציה או יכולת להחליף את ארצות הברית מבחינה זו. המלחמה הנוכחית הבהירה לכל מנהיגי ישראל, שהאמין ביכולתה של ישראל לתמרן בין המעצמות הגדולות, את העוינות של סין ורוסיה ואת הקשר ההדוק ביניהן לבין איראן – היריבה הגדולה של ישראל – ואת היות שלוש שותפות למטרה של ערעור ההגמוניה האמריקאית והסדר העולמי הליברלי שהיא הובילה, לפחות עד לאחרונה.

תוכנית הסיוע הנוכחית של ארצות הברית לישראל מסתיימת ב-2028, וספק אם התוכנית הבאה של טראמפ תהיה נדיבה כמו החבילה הנוכחית של 38 מיליארד דולר (המחולקים על פני עשור). מעבר להיבט הבדלנות יהיה לכך קשר לתפיסה הכלכלית העסקית של טראמפ, שלפיה בכל עסקה יש "מנצחים" ו"מפסידים" במונחים כספיים, והוא לא אוהב להיות בצד המפסיד לכאורה של העסקה, זה המעניק סיוע כספי ללא תמורה. מנגד, רבים מתומכי טראמפ, כולל אחדים מהנאמנים לו ביותר ובעיקר האוונגרדיסטים ואחרים מתנועת מאגה (Make American Great Again) – הגרעין הקשה של תומכי טראמפ – הם תומכים נלהבים של ישראל, ולכן ייתכן שטראמפ יפגין תמיכה רבה בישראל, גם כספית. די ברור שטראמפ לא יהיה מוטרד מאוד מדאגות הומניטריות או מהתנחלויות יהודיות בשטחים הכבושים, אולם הוא מעוניין מאוד להימנע ממלחמה בתקופת כהונתו, ובוודאי מכל אותן מלחמות שמעוררות תשומת לב תקשורתית רבה או הפרות סדר באוניברסיטאות אמריקאיות. אפשר לכתוב את תפיסתו של טראמפ "שלום לא-ליברלי", כלומר שלום שלא בהכרח מקדם זכויות אדם ואת זכויות ההגדרה העצמית הלאומית של כל העמים, כמו האוקראינים, הטאיוואנים או הפלסטינים, אלא שלום המבוסס על כוחם של הצדדים החזקים ביותר באזור, כמו ישראל במזרח התיכון, הנתמכת גם על ידי ארצות הברית או רוסיה במזרח אירופה. בה בעת, טראמפ יהיה מעוניין לסיים מלחמות עכשוויות ולהימנע ממלחמות חדשות בתקופת נשיאותו.

כיצד על ישראל לנהוג

מדינות המערב ובראשן ארצות הברית הן מקור התמיכה העיקרי של ישראל. הבעיה היא שבמשך הזמן יותר

מצוינת. ההתערבויות הצבאיות האמריקאיות האחרונות באפגניסטן, בעיראק ובולוב נתפסות ככישלונות גדולים, ובשל כך רק חיזוק את הנטייה לבדלנות ואת הזרם הפופוליסטי שמוביל אותה. יתרה מזאת, הקיטוב הגובר בחברה האמריקאית, שלפחות בחלקו הוא תוצאה של עליית הפופוליזם, עלול להחליש את יכולתה של אמריקה להוביל את הסדר הליברלי, ולכן יכול גם להגביר בדלנות אמריקאית (Giurlando & Wajner, 2023).

ארצות הברית היא אבן הראשה של הסדר הליברלי, ועד לאחרונה היא גם הובילה אותו. לכן בדלנות אמריקאית עלולה לפגוע קשות בעמידת העולם הליברלי מול מתנגדיו ברוסיה, בסין, באיראן ובקוריאה הצפונית. אחד הביטויים להשלכות האפשריות היה הקושי הגדול שעמד בפני ממשל בידן להשיג את חבילת הסיוע לשלוש "מדינות הספר" (frontier states). הסיבה העיקרית לקושי זה הייתה התנגדותם של הבדלנים הטראמפיסטים בקונגרס לתמוך בסיוע צבאי לאוקראינה הנאבקת בתוקפנות הרוסית. גם כשהחבילה אושרה – חרף התנגדות הטראמפיסטים – חלק מהסיוע לאוקראינה הוסב ממענק להלוואה כדי לרצות את הבדלנים (Frum, 2024).

חלקה של ישראל בחבילה (14 מיליארד דולר) זכה אומנם לתמיכה רחבה, אך בדלנות אמריקאית ובייחוד התנתקות צבאית מהמזרח התיכון עודנה בגדר אפשרות ממשית, בפרט בממשל טראמפיסטי, אם כי שילובם של כמה ניצים פרו-ישראליים ואנטי-איראניים תקיפים בממשל עשוי לחסום את הכיוון הבדלני בהקשר של ישראל. בכל מקרה, הטיעון בעד התנתקות צבאית במידה כזו או אחרת מהמזרח התיכון מבוסס על שלושה שיקולים: הראשון – מנקודת מבט של ריאליזם פוליטי ההתמקדות צפויה להיות בתחרות עם סין, היריבה העולמית המרכזית של ארצות הברית במרחב האינדו-פסיפי; השני – עצמאותה האנרגטית של ארצות הברית מפחיתה את תלותה במקורות אנרגיה במפרץ הפרסי; השלישי – חוסר רצון ציבורי להתערבות צבאית במזרח התיכון לאחר שהאמריקאים נכוו מהתנסויות העבר במזרח התיכון רבתי במאה ה-21. סיבה נוספת עשויה להיות ההתנגדות הגואה בקרב צעירים אמריקאים פרוגרסיבים לתמיכה בישראל, כפי שניתן היה לראות בהפגנות בקמפוסים לאחרונה. סביר להניח שמרכיב זה לא ישפיע על ממשל טראמפ, עקב העוינות הכללית שלו למטרות פרוגרסיביות, אך הוא בכל זאת מעיד על חוסר הרצון של רבים מהצעירים באמריקה לתמוך בישראל, ולכן עשויה להיות לו אולי השפעה פוטנציאלית מסוימת אפילו בממשל טראמפ, אם כי הרבה פחות מאשר בממשל דמוקרטי.

מטעם האוניברסיטה לחוקר בכיר מצטיין לשנת 2020 ובפרס מפעל חיים מטעם העמותה הישראלית ללימודים בינלאומיים (2024). בעל תואר דוקטור מאוניברסיטת ברקלי, עסק במחקר ולימד במוסדות אקדמיים רבים בארץ ובחו"ל. כיהן במשך שנים רבות כנשיא העמותה הישראלית ללימודים בינלאומיים (עיל"ב).

בימים אלה כותב מילר ספר המתמקד בהסברת מלחמה ושלום במאה ה-21 (במסגרת הוצאת אוניברסיטת אוקספורד). ספרו האחרון (בשיתוף עם זיו רובינוביץ) נקרא *Grand Strategy from Truman to Trump* ועסק בהסברת השינויים באסטרטגיה רבתה של ארצות הברית מאז מלחמת העולם השנייה. Bmiller@poli.haifa.ac.il

מקורות

- Abi-Habib M., & Naar, I. (2024, October 20). A Mideast shift is underway, and Israel is sidelined. *The New York Times*. <https://tinyurl.com/y44v6wce>
- Anderson, B., Salem M., & Hansler J. (2024, May 3). 'None go forward without the others'. *US mega-deal would tie together the futures of Saudi Arabia, Israel and Gaza*. CNN. <https://tinyurl.com/ythzssn>
- Benjakob, O. (2024, May 9). With a little help from Moscow and Beijing, Israel lost the social media battle. *Haaretz*. <https://tinyurl.com/bdde658f>
- Bergman, R., Rasgon A., & Kingsley, P. (2024, October 12). Secret documents show Hamas tried to persuade Iran to join its Oct. 7 attack. *The New York Times*. <https://tinyurl.com/mppdbfss>
- Caspit, B. (2025, January 1). *Israel wary as Russia-Iran ties deepen, possibly involving nuclear program*. Al Monitor. <https://tinyurl.com/2cexh8yn>
- Charlton, L. (2019, August 6). What is the Great Replacement? *The New York Times*. <https://tinyurl.com/b3ukhc5w>
- Cowan, R., Warburton M., & Zengerle, P. (2024, April 21). *US House passes \$95 billion Ukraine, Israel aid package, sends to Senate*. Reuters. <https://tinyurl.com/y53xwuy6>
- England, A. (2024, February 7). Saudi Arabia stresses link between Israel deal and Palestinian statehood. *Financial Times*. <https://tinyurl.com/fh4mn57u>
- Erlanger, S. (2024, November 29). After a cease-fire in Lebanon, Gaza and Iran's nuclear ambitions await Trump. *The New York Times*. <https://tinyurl.com/2atwafkr>
- Faucon, B., & Grove, T. (2024, October 24). Russia provided targeting data for Houthi assault on global shipping. *The Wall Street Journal*. <https://tinyurl.com/2yy74mws>
- Frum, D. (2024, January 28). *The GOP's great betrayal*. The Atlantic. <https://tinyurl.com/3xa9ufmt>
- Giurlando, P., & Wajner, D.F. (Eds.). (2023). *Populist foreign policy: Regional perspectives of populism in the international scene*. Palgrave Macmillan.
- Kempe, F. (2023, October 21). *Biden's inflection point and history's sobering lessons*. Atlantic Council. <https://tinyurl.com/5ykfyw8v>

ויותר ציבורים במדינות המערב סבורים שישראל היא התוקפנית בהקשר של המלחמה בעזה, בשל מותם של אזרחים והמשבר ההומניטרי ברצועה. טראמפ עצמו כנראה אינו מוטרד משיקולים כאלה, אולם ציבור ניכר בארצות הברית ובוודאי באירופה אכן מושפע, ועל ישראל להביא זאת בחשבון בבואה לבחון את עתיד יחסיה עם העולם הליברלי. כדי לשמר את התמיכה המערבית שישראל מקבלת ולהרחיב את שיתוף הפעולה עם מדינות ערב, היא חייבת לנהוג בזירות ולציית לדיני המלחמה ולכללים ההומניטריים, להימנע ככל האפשר מהרג של בלתי מעורבים, לא לספח אף שטח פלסטיני ולא להקים התנחלויות יהודיות בעזה.

אתגר מרכזי עבור ישראל הוא היעדרה של תוכנית ליום שאחרי בעזה. בתום המלחמה תצטרך ישראל להקים ממשל אזרחי בעזה, שבשום אופן לא יכלול אנשי חמאס, תוך שיתוף פעולה עם ארצות הברית ועם מדינות ערב הפרגמטיות. ממשל כזה יצטרך לשתף גורמים פלסטינים מהתנועה היריבה של חמאס – פתח ואנשי הרשות הפלסטינית. על הרשות יהיה להראות תהליכי שינוי לקראת רשות מתוקנת ומשופרת, כדי לצבור לגיטימציה ציבורית מחודשת לאחר שנים של שחיתות וחוסר לגיטימיות. עם זאת הצדדים חייבים להסכים על עקרון שתי המדינות, גם אם התממשותו תארך שנים מספר, אולי אפילו לא לגמרי מועטות.

תוכנית כזו אמורה לסייע לשילובה של ישראל במזרח התיכון באמצעות נורמליזציה, יחסי שלום ושיתוף פעולה כלכלי-טכנולוגי עם מדינות ערב הפרגמטיות, ובראשן ערב הסעודית. מכיוון שאיראן ושלוחיה עדיין מאיימים על רבות מהמדינות הללו (גם אם ציר ההתנגדות נחלש בחודשים האחרונים), שיתוף הפעולה עם ישראל עשוי להתרחב לתחומים צבאיים כמו הגנה אווירית וימית, גם אם לא דרך ברית רשמית. "הניצחון המוחלט" של ישראל יהיה השתלבותה במזרח התיכון באמצעות הצטרפות לקואליציה מערבית-ערבית, שתקדם שיתוף פעולה כלכלי והגנה משותפת, אך גם פתרון מדיני לסוגיה הפלסטינית בשנים הקרובות.

מהלך כזה יסייע בייצוב המזרח התיכון ויחזק את הקשרים של הקואליציה המתונה עם המערב, תוך התמקדות במודרניזציה כלכלית. היציבות גם תצמצם את האפשרויות לחדירה סינית-רוסית לאזור. שיפור בפיתוח הכלכלי ובהזדמנויות עשוי גם להפחית את התמריץ של המקומיים להצטרף לארגוני טרור, או לחלופין לאוכלוסיית ההגירה המערערת את יציבות המערב.

בנימין מילר הוא פרופסור ליחסים בינלאומיים וראש המרכז לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה. זכה בפרס

- Kirchick, J. (2019). European populism and immigration. *Great Decisions*, 51–58. <https://www.jstor.org/stable/26739052>
- Lamothe, D., Rauhala, E., & O'Grady, S. (2023, October 11). Zelensky, at NATO headquarters, denounces Putin and Hamas as terrorists. *The Washington Post*. <https://tinyurl.com/y6432bxh>
- Leonhardt, D. (2024, April 4). Iran's Axis of Resistance. *The New York Times*. <https://tinyurl.com/3yvm666y>
- Mandelbaum, M. (1997). Westernizing Russia and China. *Foreign Affairs*, 76(3), 80–95. <https://doi.org/10.2307/20048034>
- Melman, Y. (2024, April 16). How the international cooperation that thwarted Iran's attack on Israel came together. *Haaretz*. <https://tinyurl.com/2s7f9ff7>
- Miller, B. (2007). *States, nations and the great powers: The sources of regional war and peace*. Cambridge University Press.
- Miller, B., with Rubinovitz, Z. (2020). *Grand strategy from Truman to Trump*. University of Chicago Press.
- Müller, J-W. (2017). *What is populism?* Penguin Books.
- Myers, S.L., & Frenkel, S. (2023, November 3). In a worldwide war of words, Russia, China and Iran back Hamas. *The New York Times*. <https://tinyurl.com/m8s8tex3>
- Neuman, S. (2023, October 20). Here's what Biden's trip to Israel did and didn't achieve. NPR. <https://tinyurl.com/35puh97d>
- Petersen, R.D. (2024). *Death, dominance, and state-building: The US in Iraq and the future of American military intervention*. Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197760741.001.0001>
- Pierson, D. (2023, March 11). China's role in Iran-Saudi Arabia deal shows Xi's global goals. *The New York Times*. <https://tinyurl.com/49skf8m5>
- Porat, R. (2024, April 22). *Israel-Iran conflict: Its origins explained, and what could happen next*. Monash University. <https://tinyurl.com/bddu4bht>
- Rathbone, J.P., Davies, C., Olearchyk, R. & Miller, C. (2024, January 14). Missiles from Iran and North Korea boost Russia's onslaught on Ukraine. *Financial Times*. <https://tinyurl.com/j8u9ey7j>
- Rogin, J. (2023, October 10). The wars in Israel and Ukraine are linked, along with the aid. *The Washington Post*. <https://tinyurl.com/27xvwahc>
- Rosenzweig-Ziff, D. (2023, October 11). Here's how world leaders are reacting to the Israel-Gaza war. *The Washington Post*. <https://tinyurl.com/4734jfvn>
- Russett, B., Antholis W., Ember, C.R., Ember, M., & Maoz, Z. (1993). *Grasping the democratic peace: Principles for a post-cold war world*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt7rqf6>
- Saleh, A., & Yazdanshenas, Z. (2023). China-Iran strategic partnership and the future of US hegemony in the Persian Gulf region. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 51(2), 377–400. <https://doi.org/10.1080/13530194.2023.2215188>
- Scharf, A. (2023, November 6). U.S. sends attack submarine with Tomahawk missiles to Middle East. *Haaretz*. <https://tinyurl.com/2ka4zd8m>
- Silver, L., Alper, B.A., Keeter, S., Lippert, J., & Mohamed, B. (2024, March 21). Majority in U.S. say Israel has valid reasons for fighting; Fewer say the same about Hamas. Pew Research Center. <https://tinyurl.com/2wump9f5>
- Singh, P. (2021). Populism, nationalism, and nationalist populism. *Studies in Comparative International Development*, 56(2), 250–269. <https://doi.org/10.1007/s12116-021-09337-6>
- Smagin, N. (2024, February 27). *United against America: Russia-Iran military cooperation is a looming threat*. Carnegie Politika. <https://tinyurl.com/4n756mts>
- The Conversation (2023, July 3). *The Global South is on the rise – but what exactly is the Global South?* <https://tinyurl.com/2cxw7b4w>
- The Economist (2021, September 2). *What makes a failed state?* <https://tinyurl.com/3fs584v5>
- Vaughan-Williams, N. (2021). Populist and 'post-truth' border politics: The securitization of public opinion on migration. In N. Vaughan-Williams, *Vernacular border security: Citizens' narratives of Europe's 'migration crisis'* (pp. 60–95). Oxford Academic.
- Vinograd, C. (2024, April 14). Iran's attacks bring long shadow war with Israel into the open. *The New York Times*. <https://tinyurl.com/6uewxkn>
- Warrick, J. (2024, April 15). Russian weapons help Iran harden defenses against Israeli airstrike. *The Washington Post*. <https://tinyurl.com/4xkrs33w>
- Winer, S. (2024, April 15). *Report: Gulf states, including Saudi Arabia, provided intelligence on Iran attack*. The Times of Israel. <https://tinyurl.com/4uhh6c38>
- Wong, E. (2024, December 26). Biden and aides courted allies who undermined U.S. goals. *The New York Times*. <https://tinyurl.com/y26w3zvn>
- Youssef, N.A., & Lubold, G. (2024, May 8). U.S. stalls weapons shipment to Israel in bid to stop Rafah offensive: Biden administration says it is concerned about how the weapons would be used in urban areas of Gaza. *The Wall Street Journal*. <https://tinyurl.com/myrxx6v>

הערות

- 1 על ציר ההתנגדות ראו Leonhardt, 2024.
- 2 על עקרון השלום הדמוקרטי ראו Russett et al., 1993.
- 3 ראו הגדרות למדיניות כושלות בתוך The Economist, 2021.
- 4 לפירוט נוסף על הדרום הגלובלי ראו The Conversation, 2023.
- 5 דיווחי עיתונות טוענים כי מלחמת עזה מניבה התקרבות סעודית-איראנית. ראו Abi-Habib & Naar, 2024.
- 6 הוול סטריט ג'ורנל (WSJ) דיווח במאי 2024 שהעסקה המוצעת כוללת עד 6,500 מערכות JDAM (Joint Direct Attack Munitions) – ערכות מונחות שהופכות פצצות לא מונחות לתחמושת מדויקת (Youssef & Lubold, 2024).
- 7 ראו ציטוטים בתחילת המאמר: ביידן קישר בין המלחמה באוקראינה והמלחמה בעזה (Kempe, 2023); זלנסקי גם גינה את חמאס והשווה את טקטיקות הארגון לאלה של רוסיה (Rosenzweig-Ziff, 2023).
- 8 ראו למשל: Kirchick, 2019, 51–58; Vaughan-Williams, 2021; Singh, 2021, 250–269 וכן